

Om vördnad

Den borgerliga samhällskritiken möter allt mindre motstånd och konfirmeras allt mer, men vid sidan om den tycks det saknas några viktiga begrepp eller attityder i borgerlig idédebatt, skriver Per Dahl.

Var finns den intellektuella ödmjukheten? Debattörerna ger intryck av att allt väsentligt redan är uttänkt samtidigt som det råder ett slags ständig nutidsfixering.

Socialister tycks då och då förneka Sveriges historia före mästern Palm. Om borgerligheten i sin tur sätter en gräns vid industrialiseringen, bäddar de då inte för samma fel: att döma tidigare generationers erfarenheter som irrelevanta?

Fil kand Per Dahl är förlagsredaktör på Timbro. Han har varit ordförande i föreningen Heimdal i Uppsala.

Högervågor följs av vänstervågor, kanske av åter nya vänstervågor. Den som upplevde 1968 har nu

nästan svårt att minnas hur vanligt sunt förnuft var något som nästan tycktes ge dåligt samvete. En obetvinglig centrifugalkraft drev varje debatt och beslut åt vänster; i varje fråga fick det enbart finnas ett perspektiv. Den som då inte följde med kände sig ungefär som de korsriddare på Rhodos som Bo Gieritz skildrat: man visste att så länge man själv stod på muren skulle inga hedningar komma upp på den. Men att ständigt hugga och slå var ett tungt göra, någon gång skulle man bli trött och ens bastion översvämmas. Varje efterträdare tycktes stå ett steg till vänster om sin företrädare.

Den som betraktar de idétrendenser som finns i dagens borgerliga debatt kan emellertid inte undgå att se likheter mellan den och gårdagens vänstervåg. Inte i sakfrågor, men väl i mer svårdefinierade aspekter av politisk hållning, aspekter som ändå betyder mycket för hur en politisk linje uppfattas och uppfattar sig själv. I de betydande sakfrågorna vinner en liberalkonservativ linje alltmer anklang över alla partigränser — det kan gälla frågor som privatiseringar, skatter eller önskan att få alternativ till den offentliga sektorns monopol. Men det finns annat än sakfrågor som spelar roll.

Att i en artikel kritisera något så dimmigt som "borgerligt idéklimat" är att sticka ut hakan — det klimat som kritiserar kanske bara finns i kritikerns egna ögon. Möjligen reagerar någon.

Materialism

En egenskap hos den nu avdöda vänstern som stack i ögonen var dess *materialism*.

Historien förklarades vara historien om förändringar i produktionsresurser, samhällen sågs enbart utifrån ett klassperspektiv. Materialismen tog sig indirekt ett uttryck i tendensen att skylla det mesta på *systemet* (minns någon det ordet). Enskilda människors insatser och vilja kunde mycket väl vara goda, men *systemet* (då kapitalismen) perverterade dem. Enskildas förhållningssätt, moral, skuld eller oskuld var till slut bisaker — det mesta skulle ändras genom en systemändring. Kapitalismen skulle destabiliseras (om det ingick ett (r) i talarens partibeteckning) eller gradvis men obönhörligt reformeras. Egentligen skulle ingen behöva förrespråka reformer — den radikala framtiden skulle ändå följa helt naturgivet. Verkligheten var sådan. Reformerna bestod mindre ofta i kravet på att människor skulle försöka bli bättre var för sig; om bara reglerna för deras samverkan förändrades skulle de själva omdanas i ren följdverkan. Följaktligen gällde det för all debatt, all litteratur, ja för all mänsklig aktivitet att den skulle vara *samhällstillvänd*.

Det icke-radikala mindretalet reagerade som mannen i Staffans stollar: de radikala argumenten blev den klubba som slog in de konservativa åsikterna än djupare. Samhällstillvänd blev skällsord, garanterat samhällsfrånvända frågor ganska populära. Om framtiden skulle bli radikal — och det betydade ju alla — så fick den skylla sig själv. Evelyn Waugh har exakt beskrivit känslan när han i sin krigstrilogi skildrar hur Guy Crouchback ser journalfilmer om polskt kavalleris chocker mot tyska och ryska styrkor. Valet mellan självrespekt och framtid var lätt.

Men har inte många av dagens borgerliga debattörer gripits av just denna mate-

rialism? Vänd på förtecknen: vilken framtid är det som är naturgiven, vem är det som anser att det är viktigare att ändra på *systemet* än på enskildas moral? Vem är det som för en samhällsdiskussion som nästan enbart tycks lägga vikt vid materialistiska förklaringar av samhällsfenomen?

Förenklade scheman

Den andra punkten följer delvis ur den första. Sextiotalets vänster var verkliga hejare på att reducera komplexa företeelser till förenklade scheman. Företagen styrdes enbart av profithungern, etablissemangen av begäret att leva ett gott liv.

1968 gällde det för all debatt, all litteratur, ja för all mänsklig aktivitet att den skulle vara samhällstillvänd.

"Men det där är *ju egentligen bara* frågan om..." Vi minns de cyniska tonfallen. Nyanser och komplicerande faktorer maldes till grus av en radikal opinion i frågor som Vietnam, företagsdemokrati och LKAB-strejker. Enskildas idealitet, styrande tankelinjer och outtalade förutsättningar fick stå tillbaka för enkla förklaringar och materiellt handfast statistik. Ett skolexempel är alla de undersökningar som hävdade att elevers ämnesval och rekryteringen inom högre utbildning helt kunde förklaras genom att gå till faktorer som klassbakgrund och föräldrars inkomst. U-ländernas fattigdom? Enbart en följd av i-ländernas utsugning! Mänskan, ensam och i samspel, blev som en själlös mekanisk docka med förutsägbara reflexer. Hon skulle förklaras på samma vis som en bakterie eller en bananfluga,

inte förstås som en tänkande och sam-
mansatt medmänniska.

Förvisso är den samhällsanalys som
presteras av dagens borgerliga debattörer
lika korrekt som gårdagsvänsterns av-
grundlikt fel. Den reduktionism som lurar
i dag från borgerligt håll skorrar likväl. Nu
är det inte längre näringsliv och kapitalis-
ter som står i skottgluggen utan långt
otrevligare politiker och byråkrater. Men
kan inte de någon gång drivas av andra

*Det är väl alltså ytterst tvivelaktigt
om den devalverade formen av
monarki medfört några förbättring-
ar.*

bevekelsegrunder än vad public-choice-
teserna fastslår? Det tycks i en borgerlig
världsbild ibland inte finnas någon över-
gripande myndighetsutövning, några lär-
da verk eller några ämbetsmän som väg-
leds av annat än maximeringsprinciper.
Är inte förståelsen fortfarande lika viktig
som förklaringen när politikens ledfyrar
sätts ut?

Vad som stötte den borgerlige under
sextiotalet var inte minst den värderelati-
vism som präglade vänstervågen. Högre
och lägre var adjektiv som upphört att fin-
nas till — utom möjligen när högre trans-
formerades till prefixet "fin-", som i finkul-
tur (i motsats till folkets kultur). Begrepp
som kvalitet och värde blev för vänstern
lätta att avgöra: det var bara att använda
majoritetsregeln. Enklart är det att dra sig
till minnes debatter om konst, litteratur
och kultur; i princip skulle resurserna åt
var kulturyttring vara proportionella med
det antal människor som tog emot den

(helst skulle de ju delta). Skulle pengar
verkligen gå till nyutgivningen av klassi-
kern, till upprustningen av museet eller till
operaföreställningen, då det ju fordrades
skolning för att uppfatta skönheten i det
framförda? Begreppet *elit*, med dess
associationer till privatliv och privatgö-
mål av stor betydelse för samhället som
helhet, blev ett hatord. Har dock inte
många av dagens borgerliga smittats av
denna värderelativism? Värdet av en
samhällsföreteelse eller kulturyttring kan
visserligen inte mätas i antalet engagera-
de, men väl i produkten av antalet engage-
rade och den summa pengar de dispone-
rar. Viljan att förvara, ja styra till förmån
för värden som inte inses av alla tycks på
ett sätt lika liten nu som då.

Jämlikhet

En fjärde sista hållpunkt är kanske rent av
känslig att ta upp: jämlikheten. Vänster-
attityden i frågan är lättfattlig och behövs
inte förklaras speciellt. Den som inte
attraherades av vänstervågen tvangs
emellertid försöka artikulera sig; hur
skulle en idéintresserad borgerlig betrak-
ta privilegier och ojämlikhet? Begreppet
benades upp, jämlikhetens startpunkt var
för att utgå från historien jämlikheten in-
för Gud, den absoluta. På jorden blev det
genast mer komplicerat, redan när det
gällde jämlikhet inför lagen. Var inte det
viktiga att skilda privilegier inte fördela-
des alltför ojämnt, och att privilegier mot-
svarades av högre ansvar eller strängare
normer? Om nu de flesta besatt några sär-
skilda företräden, måste dessa vara all-
deles lika? Extremfallet blir den engelske
pären som alltså är immun mot alla
domstolsutslag utom sina bröders i över-

huset. Bidrog den ojämlikheten verkligen till ett sämre samhälle?

Samma gällde jämlikheten inom politiken. Var det inte viktigare att statens politik blev välavvägd och formerna sådana att de försvårade maktmissbruk men befrämjade den upphöjt rättvisa styrelsen? Frågan kom till sin principiella brytpunkt i och med debatten om den nya grundlagen. Monarkin enligt 1809 års regeringsform gick inte ihop med folksuveräniteten, sades det. Men var det då verkligen monarkin som skulle stryka på foten, var det inte folksuveränitetstesterna som borde modereras till en maktodelningslära för att säkra rättsstaten? Det är väl alltså ytterst tvivelaktigt om den devalverade formen av monarki, utan kungens medverkan i regeringsbildning och andra former av verkställande makt, medfört några förbättringar.

Men är då inte vänsterns jämlikhetsiver lika stark bland dagens borgerliga idéformare, om än i en mer subtil form? Folksuveräniteten betyder visserligen inte att allas röster för att vara lika värda måste utövas i en politisk sektor som är allomfattande. Däremot undrar man om inte det i någras tankevärld är så att samhällets ekonomiska sektor måste bli allomfattande för att allas pengar skall bli lika mycket värda. Russell Kirk talar om hur samhället för att utveckla en hög civilisation inte kan undgå att präglas av olika klasser med skilda intressen och villkor. Är det egentligen inte vänsterns klassiskt klasslösa samhälle som kommit att bli de borgerligas utopi?

Man skulle kunna uttrycka det så, att den borgerliga samhällskritiken i sak möter allt mindre motstånd och konfirmeras allt mer, men att det vid sidan om den

tycks saknas några viktiga begrepp eller attityder i borgerlig idédebatt.

Intellektuell ödmjukhet?

Var finns den *intellektuella ödmjukheten*? Även den som tror sig ha rätt på de flesta punkter har helt säkert fel på några mycket viktiga av dem. Kanske är det också så att det egna samhällsperspektivet, hur bra det än ter sig, utesluter viktiga delar av mångas samhällserfarenhet

Känslan inför tiden är anmärkningsvärt frånvarande bland dagens borgerliga.

och därmed har för bäraren omärkliga blinda fläckar? Ett visst tvivel på att man har rätt är inte särskilt bra när det gäller att nå snabba politiska förändringar, i så fall förmår man sällan bryta etablerade dagordningar. Men kan en idédebatt verkligen leva vidare och utvecklas om debattörerna ger intryck av att allt väsentligt redan är uttänkt? Kan den dra till sig nya unga?

Vi kan så långt tillbaka som vi når spåra viljan till det bestående hos människan. Om det så bara är genom barn och barnbarn, ett planterat träd, en genomarbetad samhällsinsats eller kanske bara en gravsten, så hoppas vi sätta spår i eftervärlden. De politiska strukturerna, med staten som den viktigaste, har också som en viktig deluppgift att säkra denna konstans över tiden. Men *känslan inför tiden* är anmärkningsvärt frånvarande bland dagens borgerliga, såväl som framtid eller historia. I stället råder ett slags ständig nutidsfixering i deras andliga landskap, möjli-

gen som ett resultat av en motvilja mot att känna sig bunden, av historiska förutsättningar; av framtidsansvar.

Vördnad

Vågar man nämna begreppet *vördnad*? Vördnad inför det man ännu inte förstår, vördnad inför det i begrepps- och insti-

Utan bredden i den icke-socialistiska idédebatten lurar alltid faran att tro att allt är färdigtänkt.

tutionsväg som fungerat även om det tett sig ologiskt? Vördnad inför arbetsinsatser och idealism hos andra människor, även om de riktats mot falska mål? Ett särbegrepp av vördnaden berör onekligen vårt historiska arv och vårt kulturarv.

Inte så att nationalism allmänt sett är av godo, tvärt om. Men vördnaden i den meningen att vi känner oss berörda av de liv och ideal som länge sedan döda sträva- de i, och att vi försöker förstå dem på deras villkor, inte på våra. Socialister tycks då och då förneka Sveriges historia före mäster Palm. Om borgerliga i sin tur sätter en gräns som är nästan lika snäv, industrialiseringen, bäddar de då inte för samma fel: att döma tidigare generationers erfarenheter som irrelevanta?

Den som ägnar tid åt dessa politiska attitydfrågor i stället för åt sakfrågorna, där långt färre problem finns, kan tyckas vara en gnällmäns. Men jämför vi med framväxten av den politiska vindkantringen i andra länder, som exempelvis Förenta staterna, finner vi att bredden i den icke-socialistiska idédebatten varit av stor betydelse. Utan den lurar alltid faran att tro att allt är färdigtänkt.